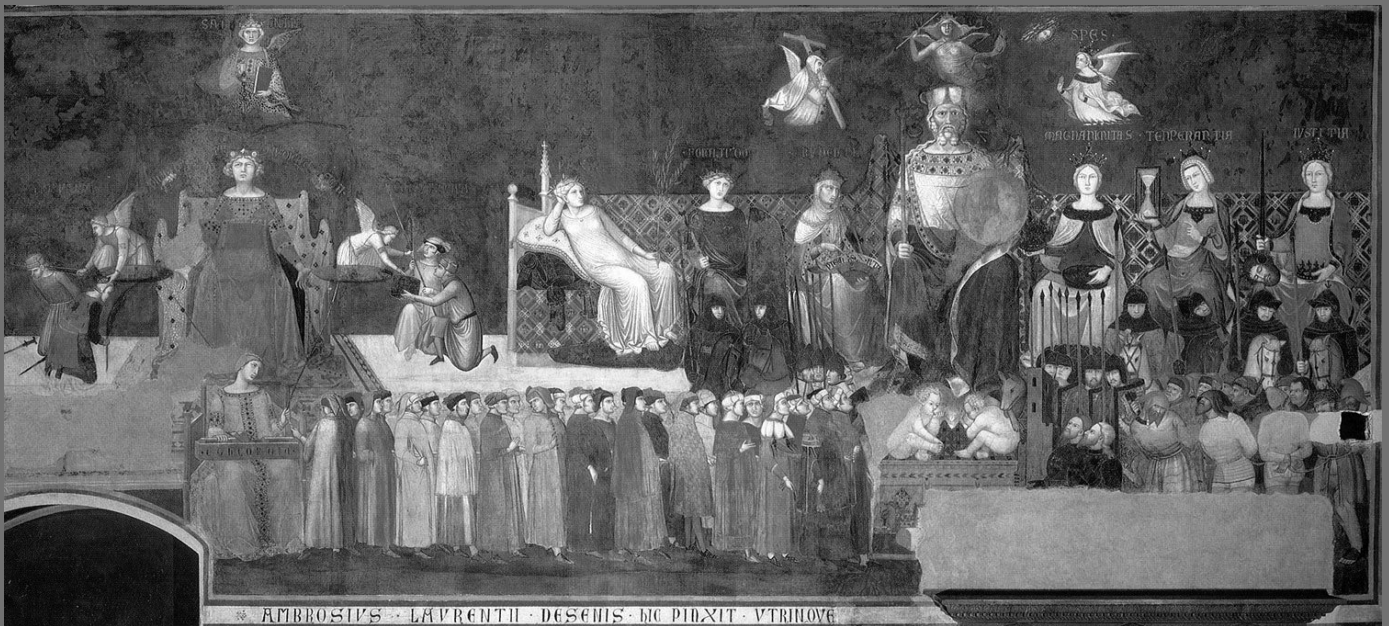

Alegorie dobré vlády

Nástěnné fresky od Ambroggia Lorenzettiho „Alegorie dobré vlády“ v Palazzo Pubblico v městě Sienně měla v době svého vzniku neustále zasedající městská rada připomínat dopady dvou zmíněných druhů vlády. Dobrá vláda je obklopena alegorickými postavami Víry, Naděje, Lásky. Dále jsou vyobrazeny korunované ctnosti Statečnost, Moudrost, Šlechtnost a Střídmost. Dále jsou vyobrazeny občanské ctnosti jako Mír a Spravedlnost zcela vpravo v rohu. Řada postav na horizontále odkazuje k siennským občanům spojeným Svorností, která je opatrována Radními.

Allegory of Good Governance

The fresco in the town hall of Siena by Ambroggio Lorenzetti, entitled „Allegory of Good Governance“, offered a reminder of the effect of their governance to the municipal council while in session. The figure of “Good Governance” is surrounded by allegoric figures of Trust, Hope and Love. Further in the background are the moral images of Peace and Equity in the lower right corner. The series of the figures on the horizontal axis is meant to depict the citizens of Siena united by the spirit of concord cherished by the councillors.

Zdroj Source: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/32/Lorenzetti_Amb_allegory-of-good-governance-_1338-39_.jpg

ELITY A VEŘEJNOST – ETICKÝ ROZMĚR ÚZEMNÍHO PLÁNOVÁNÍ V ČESKÉ REPUBLICCE

ELITES AND THE PUBLIC – THE ETHICAL DIMENSION OF URBAN PLANNING IN THE CZECH REPUBLIC

The public sector in the Czech Republic increasingly displays activity in participation in matters of further interest – and not only in the process of spatial planning. Gradually emerging as the general trend in the Czech Republic is a grouping of orientations described in Western professional literature since the 1960s. An apt description of this term could be the democratization of planning, and the aerodynamics of the system in terms of benefits to market subjects. The activation of the general public results from the sense that the process of spatial planning ignores public opinion. This missing role in the planning process is called “advocacy planning”, involving a popularisation of the process for the general public, and mainly coming to the defence of the interests of those who lack an effective voice in the process within the institutions concerned. Particularly missing is the role of elites in the process of spatial planning – as an organizer of public discussion. One of the reasons is the inability to lead the process of participation and the other reason is an active effort deliberately to exclude local communities from the process.

In brief, how the process is viewed by the elites in terms of spatial planning can be stated in two ways. One is defined by an idealistic view, as in the formula: elites = power + morality + knowledge. However, the process of spatial planning is in actual practice most strongly influenced by what could be termed the quasi-elites, as in the formula: elites = power + knowledge.

Legislative treatment of the process of spatial planning is a mandatory minimum, yet even here mere legal compliance cannot ensure an equitable solution. To do so depends on the society, what kind of political representation will

be elected, and who will be form the elite. These two factors are an outcome of the social elements known as “soft values”, which legislative regulation is not able to transcribe and protect. Definitely, though, it is true that the problems confronting the assessment of the phenomenon of social elites in the Czech Republic has yet to be addressed in the professional literature of spatial planning.

In the Czech Republic, the system of spatial planning is based on an emphasis of agreement among elected officials, which in turn holds the responsibility for assigning problems to specific leading experts. Legislation gives the public the option of direct participation in the process through two ways. The first option is that, in the event of doubts, the general public can provide objections, even in considerable detail, yet the question remains as to its future assessment and whether someone is going to take it into consideration. The other option has a further procedural consequence – to lodge an objection based on a factual point. In many instances, the second option has been abused in that the public interests are blocked, often in quite unsophisticated ways by private and particular interests. Even a complete halt to the process may take place, and it may seem that especially the citizen initiatives have direct links to communities and protects their interests. Yet at the same time, there are also “citizen initiatives” that are directly parasitic on their status as social movements society. The extant process of legitimacy is not yet able to hinder deliberately created or utterly false “citizens’ initiatives”.

Such a procedure can be regarded not only as a deliberate misinterpretation of existing laws, but no less as a flaw in the legislation itself.

ÚVOD

Územní plánování je činností, kde se střetává mnoho aktérů s často velmi rozdílnými názory na vývoj území. Tento pohyb se realizuje v právním prostředí státu. Právní úprava je ovšem jen rámec a vlastní rozhodování je vždy činěno na základě svědomí jedince a dále je také ovlivňováno

nátlaky politiky, zájmovými skupinami nebo jednotlivci. Vystává tak otázka, zda každý aktér má stejný přístup k procesu územního plánování a zda nedochází k účelové eliminaci hlasu jedné skupiny ve prospěch druhé.

Z výše napsaného vyplývá, že etický rozměr územního plánování je ve třech rovinách. Základní

Ing. JAN ŠLEMR
Fakulta životního prostředí
Česká zemědělská
univerzita v Praze
Kamýčká 129, 165 21
Praha 6 – Suchbátka
Česká republika
slemr@fzp.czu.cz

rovinou je subjekt ^{1/1} – tedy ten, kdo řeší etický problém. Další rovinou je vlastní obec, kde vznikl plánovací proces. Nejvyšší rovinou je zákonodárství, kde vzniká právní rámec územního plánování.

Zákonodárná rovina má vliv na etiku územního plánování tím, že dle politického systému a kultury definuje vliv politiky na územní plánování a stanovuje postup tvorby územního plánu a dále postupy jak se legálně vyjadřovat k územnímu plánování. Stanovuje tedy rámec pro pohyb morálních subjektů. Aplikaci procesu územního plánování realizuje prováděcí orgán, tedy podle úrovně, na které se vyskytujeme, buď obec, kraj nebo stát. Na základní úrovni je to pak subjekt, jehož etické rozhodování je utvářeno svědomím, které formuje morální předporozumění jedince.

Obecně se dá říci, že je rušeno staré dogma o nedotknutelnosti názoru odborníka, který jediný „vlastní“ recept na „správná“ řešení. Ruku v ruce s tímto jevem dochází k aktivaci občanské společnosti, která nechce být jen pasivním hráčem. Nedá se říct, že územní plánování je v tomto ohledu jediný obor. Překvapující pro mě bylo zjištění, že kolem osmdesátých let byla v lékařských kruzích hojně kritizována směřovatnost Hippokratovy přísahy, která byla shledávána silně paternalistickou. Po rozsáhlé diskuzi byl změněn koncept vztahu lékaře a pacienta na vztah lékaře a klienta. Klient zde není výslovně brán jako ten, kdo si zaplatí péči (být slovo klient může mít i tyto konotace), ale jako někdo, kdo je rovnocenný lékařovi, komu jsou vysvětlovány varianty a jejich dopady a který rozhodne, co je pro něj nejlepší. S pacientem není nutné vést debatu o jeho zdravotním stavu, vysvětlovat mu varianty a ptát se ho na jeho názor. To vše zná lékař a pacient je jen objekt, na který jsou aplikovány lékařovy znalosti a postupy léčby. Analogický je pak vztah odborníka na výstavbu města a obyvatel toho města.

Otázka, která vzniká, pak směřuje k problému, kdo tedy má být ten, kdo ví, co je pro daný sídelní útvar vhodným řešením a jak má být veden proces územního plánování tak, aby se vůbec názor této skupiny dostal ke slovu.

Zatímco v zahraničí se etické problémy, které vznikají během vlastního procesu plánování sídel, diskutují od šedesátých let, tuzemská odborná debata prakticky nevzniká. Přístupy k zahraničním metodám územního plánování se různí v závislosti

na politických praxích ^{1/2}. Apolitický model plánování ani není možný kvůli jasným vazbám mezi profesním výkonem plánovače, politickou vizí a organizačním paradigmatem ^{1/3}. Tedy není možné se na úkol profesionálního urbanisty dívat jen jako na technický problém, a to kvůli prostředí s prolétajícími se zájmy a nutností interpretace, kde jsou ti, kdo ignorují moc, prakticky bezmocní ^{1/4}.

METODIKA

Ze zájmového okruhu vynechávám korupci, jakožto prokazatelně trestný čin. Budu se proto věnovat tendencím, které mohou korupci k dosažení svých cílů použít.

Práce nemá být příspěvkem k filozofické debatě o etice, proto vycházím z již definovaných pojmů, které nerozvádím, ale aplikuji. Hlavním leitmotivem tohoto článku proto bude, jak jsou v systému územního plánování v České republice dodržovány hodnoty dané Ústavou ČR ^{1/5}. Konkrétně zda praktický proces územního plánování skutečně respektuje článek 2, bod jedna, kde je uvedeno „*Lid je zdrojem veškeré státní moci, vykonává ji prostřednictvím orgánů moci zákonodárné, výkonné a soudní*“, dále článku 6, kde je uvedeno „*Politická rozhodnutí vycházejí z vůle většiny vyjádřené svobodným hlasováním. Rozhodování většiny dbá ochrany menšin*.“ A posledním výchozím bodem je článek 3, bod první, ústavního zákona č. 2/1993 Sb. Listiny základních práv a svobod ^{1/6}, kde je uvedeno „*Základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení*.“ Pro účely tohoto článku bude zvláště důležité, zda základní práva a svobody ve vztahu k územnímu plánování jsou zaručena všem bez rozdílu zvláště jiného smýšlení, majetku, nebo jiného postavení.

Z výše uvedeného tedy stanovuji tři řešené hypotézy:

H₁: Během procesu územního plánování dochází k aktivní výměně názorů mezi zájmovými skupinami a zbytkem veřejnosti

H₂: Politická reprezentace rozhoduje pouze transparentním způsobem bez skrytého vlivu zájmových skupin

H₃: V procesu územního plánování jsou elitou ti, kteří vynikají nad ostatními mocí, znalostmi a morálkou

Nejprve budou popsány výchozí pojmy, které ovlivňují etické prostředí procesu územního plánování. Tyto pojmy jsou morální subjekt, dále elity ve vztahu k veřejnosti, z čehož budou vysvětleny výchozí hypotézy ve vztahu k citovaným pasážím ústavních zákonů.

Metodika této práce vychází z analytické indukce, kde od konkrétních postřehů respondentů usuzují na obecné závěry ^{77/}. V dalším kroku pak tyto závěry porovnám s hypotézami stanovenými před vlastními šetřeními. Vzájemnými možnými rozpory dojde k úpravě náhledu, který vedl k formulaci hypotéz na nové a platné znění. Kýženým výsledkem je také to, že respondent může upozornit na skutečnost, kterou odborná literatura nereflakuje a spolu s předchozím může být podmětem pro další kritické psaní o problematice.

Způsob zevšeobecnění poznatků a zkušeností je běžný v tzv. orální historii, která patří do třídy etnografického výzkumu ^{78/}. Metoda je založena na stavu zkoumané skutečnosti, kdy kvantitativní výzkum (např. dotazníky) by neposkytoval relevantní informace, jelikož je nezbytné pružně reagovat na respondentovy postřehy a především ta skutečnost, že kvantitativní výzkum přichází s předdefinovanou množinou odpovědí, které kvantifikuje, což je pro účely této práce vysloveně nevhodné ^{79/}. Dalším problémem je, že vzhledem k diskutovaným okruhům je nutné vysvětlit záměr otázky a pomoci se dotazovanému se v otázce zorientovat. Nastává to, že takto orientovaný kvalitativní výzkum může být do velké míry ovlivněn tázajícím. Na druhou stranu, jedině takto je možné zkoumat mnoho aspektů z mála objektů ^{10/}, což je nevyhnutelné, když se pohybujeme na zájmovém poli etiky v územním plánování, která je oproti exaktním vědám založena právě na interpretaci a mnohovrstevnatosti ^{11/}.

Základní soubor výzkumného vzorku tvoří lidé činní ve sledované problematice a především ochotní přistoupit k rozhovoru. Vlastní výběr osobností proběhl tak, aby bylo co možná neúplněji pokryto spektrum aktérů procesu územního plánování. Tedy výzkumný vzorek tvoří architekti jakožto tvůrci územního plánu, dále úředníci

z různých úrovní byrokratického aparátu činného v procesu územního plánování, politici, zástupci developerských společností a občanských iniciativ. Preferováni byli ti, u nichž se pojí více funkcí, nebo ti, kteří během času funkce střídali. Jevilo se to účelné zejména proto, že tento aktér je schopný problematiku nahlédnout z více pohledů a jeho názor je tak pro účely této práce komplexnější ^{12/}.

Analogickou metodiku využíval například Ronald C. Jantz ^{13/} během svého výzkumu názorů akademických knihovníků na úlohu inovace. Stejný přístup k metodice byl užit triem Magdalini Vasileiou, Jennifer Rowley a Richard Hartley ^{14/} při výzkumu role e-knih v akademickém prostředí, kde tato forma rozhovoru pomohla najít specifickou polohu vnímání problematiky dotazovaným.

Poznatky z rozhovorů používám s odkazem na společnost, nebo instituci, kde působí autor konkrétního výroku, kde beru jeho stanovisko jako pasivní informovaný souhlas ^{15/}.

TEORETICKÉ ZÁZEMÍ

Začneme-li od roviny subjektu, tak jeho etické citění ovlivňuje pojem, který se nazývá **morální předporozumění**.

Tento pojem vysvětluje, proč jsme schopni rozličné morální problémy rozklíčovat okamžitě, bez nutnosti dlouhého vysedávání v knihovnách a zhotovování rozsáhlých analýz různých filozofických směrů. Morální předporozumění nám umožňuje každodenní operativní rozhodování a s jistotou dávkou nadsázky se dá říct, že dějiny etiky se pokoušely a pokouší vysvětlit meze platnosti tohoto pojmu a z čeho je tvořen.

Morální předporozumění není nic jiného než **intuitivní** rozlišení dobrého a zlého a vykonáváme ho díky naší lidské přirozenosti a kultuře, ve které žijeme. Vychází z předpokladu, že chceme konat dobro a potlačovat zlo. Což je také jeho velká nedostatečnost, protože odlišné osoby mohou mít o dobru a o zlu odlišné představy ^{16/}. Filozof jazyka, Ludwig Wittgenstein ^{17/} si všiml, že na rozdíl od „umělých“ etických systémů a kodexů je předporozumění spjata s osobou, která morálně uvažuje. To je díky tomu, že morální předporozumění je jednak vytvářeno diskursem s ostatními lidmi, ale také i osobním svědomím. Současná behaviorální teorie reprezentovaná názorem Erazima Koháka ^{18/} vidí sice svědomí jako

aparát utvářený na základě návyku a pozorování okolí, jenomže na úrovni jedince zde pak dochází k posunu ze subjektu na pouhý objekt. Vysvětlím to na příkladu knihy Tomáše Akvinského *Otázky svědomí*. Svědomí je dle něj ponoukání rozumu, které je založeno na předpokladu svobodného rozhodování. Akvinský ^{19/} dále poznamenává, že svobodné rozhodování v sobě obsahuje také svědomí, čili jinak řečeno, takoví, jací jsme, takové je naše svědomí. Díky svobodnému smýšlení, které je nezávislé na dodaných normách a kodexech, se v nás objeví hlas svědomí. Což je v rozporu s dnešním behaviorálním popsáním vnímáním, které vidí onen hlas svědomí více závislý na našem okolí, než na ideji. Jedním z možných vysvětlení tohoto rozporu je rozdíl mezi pozdně středověkým vnímáním, které bylo ovlivněno novoplatonickými tendencemi projevujícími se v jistém lpení na světě idejí, od dnešního relativistického pohledu, který nerad vidí velké a absolutní ideje (kromě těch, na kterých stojí naše kultura a ani je nevnímáme). Zajímavé ovšem je, že postmoderní pojetí svědomí determinovaného i okolními vlivy, není akceptováno Listinou základních práv a svobod člověka, respektive z ní vyplývá, že o svém svědomí mohou rozhodovat. Konkrétně v zákoně č. 2/1993 Sb., hlava druhá, článek 15 se uvádí, že člověk má právo na svobodu myšlení, *svědomí* a náboženského vyznání.

Mám-li právo na svobodu svědomí, pak to v souladu s Tomášem Akvinským ^{20/} znamená, že o svém svědomí mohou *svobodně rozhodovat*. To ale vyvrací chápání kulturně relativistické nahlížení Erazima Koháka ^{21/}, kde svědomí je dáno nepsanými společenskými normami. Možné vysvětlení je, že **zákon musí počítat se svobodou myšlení a svědomí u člověka, protože jinak by nebyl trestně odpovědný a tedy by si nemohl uvědomovat své protispoločenské trestní jednání.**

Proč jsou jednotlivci tvořící společnost tak důležití, ilustrativně shrnuje Nález Ústavního soudu ČR ze dne 12. 3. 2002, který vešel v platnost jako Zákon 145/2002 Sb., kde je v části nazvané odůvodnění uvedeno mimo jiné následující:

„Hodnoty mají ve společnosti zásadní význam a plní v ní nezastupitelnou funkci, neboť jen díky jim může lidská společnost nejen existovat, ale i historicky a sociálně komunikovat. Bez jejich existence

by se sociální vývoj rozpadl v mozaiku navzájem nesouvisejících sociálních jevů a sociální struktury ve vzájemně nekomunikující sociální jednotky. V souhrnu všech svých jednotlivých tvarů vyjadřují tedy hodnoty 'pravidla hry' ...

... Teprve na tento hodnotový řád navazuje normativní řád zahrnující etické a právní normy ...

... Právě normy představují totiž instrument, jenž umožňuje nejen aktualizaci hodnot, ale také jejich verifikaci; normy napomáhají uvádět hodnotový systém do života a úspěšností či naopak neúspěšností tohoto úsilí naznačují současné jeho sociální utilitu a disponibilitu. Protože hodnoty obsahují především vzory sociálního jednání a jako takové se prezentují ideálně typickými dimenzemi, mohou být stěží normovány v plné šíři své skladby.“

Dá se tedy výše zmíněné shrnout tak, že **morálnost územního plánování nezajistí samostatná ideologie, ale lidé vyžadující morálnost územního plánování a elity, které jim naslouchají.**

Vyvstává pak následná otázka, proč jsou tak důležité elity? Pokusme se překročit otrepané klíše o demokracii jako „nejlepšího z nedokonalých systémů vlády“ a poukázat na její funkci z hlediska elit. Rastislav Tóth ^{22/} poukazuje na paradox demokracie vnímané jakožto „vláda lidu“. Tato rovnost je popřením společenského poslání elit. Z pouhého sledování funkce demokratického uskupení tedy vyplývá, že pojem „vláda lidu“ (zvýrazněno v modelu zastupitelské demokracie) je pouze **fikcí pro občany, aby se nebouřili proti moci, kterou obstarávají elity.** Tóth dále uvádí, že nerovnost lidí je přirozený stav a dosahovaly ho i nejprimitivnější společnosti. Karel Klíma et al. ^{23/} doplňuje to, co jsem napsal výše od Tótha ^{24/}, že **svěřený mandát ze základů římského práva znamená, že je vykonáván vlastním jménem, ale musí ztělesňovat vůli lidu.**

Ono „ztělesnění“ je zvláště důležité, jelikož dle Zákona 183/2006 Sb. ^{25/} zastupitelstvo nejen schvaluje jednotlivé procesní akty (pořízení, zadání, návrh a vyhodnocení), ale rozhoduje (určený zastupitel s pořizovatelem) také o návrhu vypořádání připomínek a námitek (§ 51 a 53 zákona 183/2006 Sb.). Při vypořádání připomínek veřejnosti k návrhu územního plánu je třeba postupovat podle § 172 odst. 4 zákona 500/2004 Sb. ^{26/}, tj. **správní orgán je povinen se připomínkami**

Nákladové nádraží Žižkov – symbol střetu radnice, developera a občanských iniciativ
The Prague-Žižkov Cargo Rail Station – a symbol of the conflict between politicians, developers and civic initiatives

Foto Photo: Michal Kamaryt, ČTK

zabývat jako podkladem pro opatření obecné povahy a vypořádat se s nimi v jeho odůvodnění. Pořizovatel ve spolupráci s určeným zastupitelem zpracuje návrh vyhodnocení připomínek (§ 53 odst. 1 zákona 183/2006 Sb.).

Karel Klíma ¹²⁷⁾ ve svém *Komentáři k Ústavě České republiky* uvádí, že zastupitelská demokracie České republiky je systém, kde suverenita lidu se nenaplnuje přímo, ale prostřednictvím k tomu vytvořených institucí. Protipólem zastupitelské demokracie je pak **přímá demokracie**, kde se jednotlivec stává participantem na věci veřejné. Nicméně někdo musí pro participanty formulovat otázku do referenda, což je podstata, neboť suggestivní otázkou lze nastítnit finální odpověď lidu! Bylo zde již napsáno, že ten, kdo v demokracii odpovídá za rozhodnutí tak odpovídá vlastním jménem, ale ztělesňuje vůli lidu, což model přímé demokracie nenaplnuje. Kdo je odpovědný za výsledek referenda? Lid?

Tuto skutečnost krásně ilustruje paradox referenda o rozdělení ČSFR na Českou a Slovenskou republiku. Při průzkumech veřejného mínění bylo

zjištěno, že většina obyvatel Slovenska si rozdělení republiky nepřeje, avšak zároveň většina z těchto obyvatel volila HZDS, které mělo ve svém volebním programu požadavek pro slovenskou stranu na vlastní emisní banku, armádu a zahraniční politiku, což jsou právě atributy samostatného státu. Politické elity, kdyby připustily možnost referenda, tak by způsobily, že by se republiky pravděpodobně neodtrhly. Následně by vyvstal problém, že „zvolený zástupce slovenského lidu“ Mečiar by nárokoval samostatnost „z vůle slovenského lidu“ ¹²⁸⁾. Je právě podstatným atributem správně fungující demokracie, že za činěné rozhodnutí existuje odpovědnost konkrétní osoby. Ústavou České republiky, konkrétně článkem 6 je určeno, že politická rozhodnutí vycházejí z vůle většiny svobodným hlasováním a nesmí narušit práva menšin. Mazaně je ve zmiňovaném článku 6 rovněž uvedeno, že rozhodnutí většiny musí dbát ochrany menšin. Tedy opět vyvstává otázka, kdo bdí nad tím, aby vůle většiny neporušovala právo menšiny, pokud vůle většiny bude chtít být v rozporu s článkem 6.

Německý filozof Friedrich Nietzsche v díle *Genealogie morálky – polemika* ^{/29/} obviňuje vládnoucí vrstvy tím, že **úcelově manipulují s pojmem dobra**, respektive, že jej posouvají do mezí, které se více hodí jejich zájmům. Ovšem nahlížet na tento názor pouze jako na okrajový by bylo chybné. Zmiňují opět Tótha ^{/30/}, který uvádí krizi liberální demokracie, kde liberální idea je nepohodlná pro vládnoucí uskupení. Ta předpokládá podílení se na moci mezi širokými vrstvami obyvatel, což aby bylo funkční, předpokládá dva body. Jeden je, že tvůrci musejí akceptovat **veřejný názor** a druhý je, že **veřejnost musí chtít ten názor tvořit**. Samozřejmě je, že v případě nesouhlasu se musí veřejnost aktivně vyjádřit, nikoli pasivně brumlat. Müller ^{/31/} dodává, že pro fungování liberální demokracie je podmínkou odluka ekonomie a politiky, a to z obou stran, tedy, že politické subjekty nezasahují do ekonomie, ale obráceně také že ekonomické subjekty nekolonizují politiku.

Ačkoli se nalézáme v prostředí zastupitelské demokracie právního státu, nelze vyloučit činnost skupin i jednotlivců, které narušují etické prostředí. Müller ^{/32/} uvádí, že zvláště v prostředí postkomunistických států, kde tržní a liberální prostředí nemá vybudovanou tradici, hrozí, že veřejná sféra bude kolonizována pouze nejsilnějšími hráči, což bylo zmíněno i názorem Rastislava Tótha ^{/33/} o potlačování ideje liberální demokracie předkládání účelových vizí tzv. obecného dobra. Alespoň někteří zahraniční politologové uvádějí, že Česko je příklad kartelového stranického státu, kde politické strany mají tendenci exploatovat veřejné zdroje a ve spolupráci s ekonomickým sektorem kolonizovat státní moc a vysávat veřejné zdroje ^{/34/}.

Z tohoto důvodu je třeba odlišit činnosti elit, které budou dále označovat za pozitivní hybatele společenského vývoje a distribuční skupiny, které budou figurovat coby negativní společenské subjekty. Pro úplnost je třeba uvést, že distribuční skupina je zvláštní případ skupiny zájmové. Ta ale sama o sobě není negativní.

Druhým projevem elit a distribučních skupin je jejich formování morálky společnosti a jejich základních hodnot ^{/35/}. Miroslav Jodl ^{/36/} uvádí pozitivní aspekt elit také v tom, že má výhodu ve své organizaci, která v kontrastu s masou obyvatelstva, která se většinou považuje za atomizovanou a neschopnou rychlé spontánní akce. Poslání

skutečné elity je právě v tvorbě a organizaci společnosti skrze morální a expertní schopnosti. Tedy **rovnice elit** by mohla znít **MOC + MORÁLKA + ZNALOSTI = ELITA**.

Tolik o působení „dobré“ elity. V okamžiku, kdy se elita začne stávat pouze symbolem, který legitimuje moc, začíná být špatně. Příkladem těchto posunutých elit do úrovně úzce vyhraněných zájmových skupin je globalizovaný management, který se právě pro svou mobilitu stává odtržený od běžných lidí a ani nestojí o komunikaci s nimi. Kodifikuje se coby nová aristokracie, která sice **nevládne, ale tvoří vládnutí** ^{/37/}. Ale pozor, vlastní zájmové skupiny nemusejí být ještě ty distribuční, které, jak je patrné, se tvoří zvrácením elit i zájmových skupin. V Ústavním zákoně č. 2/1993 Sb., *Listině základních práv a svobod člověka* je ve článku 27, odstavec 1 napsáno, že **každý má právo svobodně se sdružovat s jinými na ochranu svých hospodářských a sociálních zájmů**. Jenže to je definice pro to, co literatura označuje jako *zájmovou skupinu*, které jsou dle Laboutkové ^{/38/} založeny na předpokladu, že se jedinec sdružuje s ostatními, kteří mají obdobné zájmy a dle profesních a morálních pravidel druhé přesvědčují o platnosti a akceptaci svého názoru.

Biblií o působení distribučních skupin a jejich dopadů na společnost je kniha *The logic of collective action* od Olsona ^{/39/}. Základní myšlenkou knihy je, že za úpadkem společnosti či civilizace stojí vznik partikulárních zájmových skupin, které Olson ^{/40/} pojmenovává termínem **distribuční koalice**. Ta je založena na principu, že skupina vytvoří pro své elitní členy velmi výhodný systém, díky němuž pro skupinu začnou pracovat. Poté co je mechanismus uveden v chod, začínají se zisky distribuovat proti zbytku tzv. neelitních členů. Zvláště je kladen důraz na to, aby po celou dobu fungování distribuce byla skupina normotvůrcem, tedy tím, kdo vytváří hodnoty a názory celé společnosti. Kolečka tiše klapají, peníze odtékají za souhlasu všech, zvláště těch „dojnych krav“ distribuční skupiny, tedy neelitních členů, kteří sdílejí hodnoty těch elitních členů. Pro distribuční skupinu je klíčové ovládnutí politiky a médií, čímž dochází k jevu, že vlastní elita distribuční skupiny vytváří tlak na tvůrce pravidel tak, aby vyhovovala právě této elitě. ... **nevládne, ale tvoří vládnutí** ... ^{/41/}. Výsledkem fungování této (nebo těchto)

distribučních skupin je dlouhodobý úpadek a neinvencnost. Věta, která krásně shrnuje Olsonovu ^{/42/} nauku pak zní:

Celkové společenské náklady akcí jsou po malých částkách rozmělněny mezi spousty jedinců ve společnosti, ale výnosy jsou koncentrovány ve velkých dávkách mezi elitou.

Müller ^{/43/} tvrdí, že zvláště v prostředí dnešních liberálních či pseudoliberálních systémů je dopad daleko horší, protože globální prostředí umožňuje velkým hráčům rychle utéct od následků svých činů. Za touto skutečností stojí velké riziko vztahu elit a jejich mateřské základny, kterou definuje Jodl ^{/44/} tak, že aby demokracie řádně fungovala, je nezbytné, aby existovala přímá výměna postojů, názorů a lidského materiálu mezi elitou a onou mateřskou základnou. Neexistence této výměny nahrává budoucímu kolapsu systému, stejně jako kodifikace byrokratické elity, která vykazuje tendenci se petrifikovat na svých postech bez vazeb na mateřskou základnu a pouze uzurpovat moc. Tedy demokratické a nedemokratické systémy se

často odlišují a lze je díky tomu i rozeznat, podle **důvěryhodnosti kontrolních mechanismů** ^{/45/}.

Problémem postiženého systému je, že následky se mohou projevit až se značným časovým odstupem a je tedy problematické usvědčení z korupční praxe, která může mít i měkčí formy jako třeba nepotizmus a klientelismus. Pro fungování demokratického státu je to nejvyšší míra nebezpečí, jelikož takto skrytě dochází k vytvoření symbiózy mezi politickou elitou a vlivnými ekonomickými subjekty, které ve svém dopadu vedou ke snižování důvěry občanů ve veřejné instituce, zhoršení pověsti země v zahraničí, zvýšení investičního rizika pro subjekty vlivem velké míry nejistoty a nepředvídatelnosti rozhodnutí. Vše to pak směřuje ke stagnaci a neúčelnému rozdělování prostředků a rabování přírodních zdrojů. V tomto světě pak hovořit o trvale udržitelném rozvoji je výsměch ^{/46/}.

VÝSLEDKY

Během rozhovorů a často i mimo ně jsem slyšel jaksi povinnou formulaci „participace a zapojení veřejnosti jsou důležité“ a pak začne kritika.

Vizualizace stavebních záměrů jsou vždy plné mladých, krásných a úspěšných lidí, proč asi?

Visualizations of building projects are always full of young, attractive and successful people – why?

Působí to až dojemem, že participace a zapojení veřejnosti je nevědomky vnímáno jako dobové klišé.

Podívejme se na názor Jana Kasla: „Dnešní komunální politika participaci odsuzuje a snaží se ji odstraňovat. Má pro to jednoduchý důvod, že často zdržuje a je také nutno poznamenat, že participace nevede vždy k nejlepšímu výsledku, často je to názor jen angažujících se lidí.“

Pokud je proces zapojení veřejnosti nezákladní, tak říká Jan Kasl, že: „Tvoří se začarovaný kruh. Špatně vedená participace, nebo participování nekonstruktivních negativistických lidí vede ke zdržování a blokování procesu, následkem čehož je tlak na snižování informovanosti, což v důsledku vede k negativistickému smýšlení občanů, kteří, když nejsou správně informováni, tak se domnívají, že je chce někdo zase jen napálit a blokují jakoukoli debatu a rozhodnutí. To je také důvod, proč se na výboru územního plánování omezovala diskuze, nebo se posouvá do méně vhodných hodin. Bludný kruh se tím ale ještě více zamotává.“ Implicitně je tedy zahrnuto to, že je **otázkou elit**, jak bude proces veden. To vyplývá také ze zákona 183/2006 Sb.¹⁴⁷⁾, kde se o dílčích krocích dozvídá veřejnost skrze „veřejnou vyhlášku“ (§ 47, § 50, § 52 zákona 183/2006 Sb.). Tento akt je upraven § 12 odstavec 1 zákona o obcích (128/2000 Sb.¹⁴⁸⁾, kde je uvedeno, že „... Vyhlášení se provede tak, že se právní předpis obce vyvěsí na úřední desce obecního úřadu po dobu 15 dnů. Dnem vyhlášení právního předpisu obce je první den jeho vyvěšení na úřední desce. Kromě toho může obec uveřejnit právní předpis obce způsobem v místě obvyklým.“ Ve zmíněném § 12 zákona 128/2000 Sb. je striktně zakotvena povinnost zveřejnit na úřední desce a možnost uveřejnit **způsobem v místě obvyklým**. První je díky právní normy, která pokračuje oním umožněním, což naznačuje existenci společenských hodnot, které jsou nezachytitelné právní normou, jak bylo zmíněno citací nálezu Ústavního soudu 145/2002 Sb.¹⁴⁹⁾.

To komentuje Matěj Stropnický slovy: *Současný systém (územního plánování) dává všem účastníkům podobnou možnost, ale ne stejnou, jak se zúčastnit. Zvláštní, ale co se týče spravedlivosti, k přístupu k informacím je to, že se dělí na ty, kdo jsou obesílání obsílkou a na ty subjekty, které jsou takzvaně obesílání úřední deskou. Argumentuje*

se, že tento způsob zjednoduší rozhodování, ale cenou za tato zjednodušení je komplikace pro jednu stranu. A tyto tendence lze pozorovat stále.

Důvěřování názoru veřejnosti, i jak řekl Jan Kasl, není zárukou nejlepšího řešení a **otázkou k diskusi jistě je, do jaké míry „hlas veřejnosti“ zastupuje vůbec názor veřejnosti!** Miloš Florián komentoval, že „...pojem ‘názor veřejnosti’ by nikdy neměl být fetiš. Veřejnost je snadno ovlivnitelná, dá se manipulovat pomocí médií ...“

Jak uvedl František Nováček, který definoval filozofii, na které stojí územní plánování České republiky slovy, „... Na principu zastupitelské demokracie s přímým podílem veřejnosti. Podle platného zákona je územní plánování protknuto přímou účastí veřejnosti a to **skrze připomínky**. Zde je rozdíl od právního systému, na jehož vzniku nemá veřejnost přímou účast.“ A v zápětí dodal: **„Ne všechny připomínky veřejnosti jsou přijímány. Selektce probíhá podle hledisek urbanistického, ekonomického, krajinnotvorného aspektu. Záleží, jak je připomínka zpracována po formální rovině a jak zapadá do konceptu.“**

Z čehož by plynulo, že přímá účast veřejnosti je možná, pokud zapadá do předem vytvořené vize území, je po formální stránce přípustná a v souladu s již vytvořeným konceptem. To spíše poukazuje na strukturální charakteristiku systému, který je ryze paternalistický a je tedy již utvořena představa, kam se sídelní celek má posunout.

Zatím to pouze dokládá, že územní plánování je politickou záležitostí¹⁵⁰⁾, ale není zřejmé zda původcem vizí je odborník nebo politik. Přímou to potvrzuje i Osamu Okamura: „Je to výsostně politické téma. Současně v České republice chybí role architekta jako advokáta veřejného zájmu, nejen experta, ale zároveň i zastávce lidí, kteří se bojí ozvat, případně mají pocit, že se v problematice nedostatečně orientují a podobně“, což opět odkazuje na tradici západního **advocacy planning** a ukazuje na nedostatečnost tohoto chápání v českém plánovacím prostředí. Osamu Okamura dále pokračuje: „V Praze je vůle veřejnosti se zapojovat vysoká, ale problém je, že stávající struktury a nástroje na to příliš neumí reagovat.“

Procesně názor Osamu Okamury souzní s Františkem Nováčkem a Vitem Řezáčem, že nelze nikoho vyřadit z debaty, alespoň formálně, **ale prakticky se tak může dít podle toho, jak**

se vyřizují připomínky, na nichž je založena možnost veřejnosti ovlivnit proces územního plánování. Osamu Okamura: „Je otázka, kdo by se kdy měl vyjádřit a jakou formou. Ale ještě jsem neslyšel, že by si někdo stěžoval, že se nemohl vyjádřit. Problémem je spíše to, jak jsou připomínky zpracovávány a zda se každé někdo opravdu vážně věnuje.“

Uskálí českého plánovacího prostředí vidí Osamu Okamura, Vít Řezáč i František Nováček shodně, že lidé si plánovacího procesu všímají až tehdy, když vidí praktickou stavební činnost, což je samozřejmě pozdě. **Selhává zde osvěta veřejnosti jak proces funguje!** Osamu Okamura ještě dodává, že „...v územním plánování se pak dezorientovaní lidé mohou stát snadnou kořistí“.

Dodatečně vyvstal jeden důležitý problém, který není reflektován ani odbornou literaturou, se kterou jsem měl možnost se seznámit. Jedná se o **fenomén účelových občanských iniciativ**, které parazitují na mandátu, který dal Ústavní zákon přes zákon a vyhlášky o územním plánování občanským iniciativám. Dochází tak ke zneužití článku 27 Listiny základních práv a svobod člověka^{151/}, kde je psáno, že každý má právo se svobodně sdružovat s jinými na **ochranu** svých hospodářských a sociálních zájmů.

Jan Sedlák hovořil o zneužití participace jakožto maskování osobních prospěchů společenským postojem. Petra Veselá uvádí, že „... Často se stává, že u občanského sdružení benefity z jeho činnosti sklízí mluvčí. Těmto účelovým 'občanským sdružením' jde jen o peníze. Ale je to dvojsečné, jelikož kromě účelových nátlakových občanských sdružení jsou samozřejmě i ta poctivá.“ Zajímavé je, co v této souvislosti říká Anna Ježková: „... Na druhou stranu se vyskytují také občanské společnosti, které jsou založeny za účelem vyzískání peněz od investora. Jedná se o vydírání. Také jsem se s tím setkala. Je to způsobeno mezerou v zákoně. Kdyby bylo uzákoněno, že záměrné blokování bez oprávněných důvodů bude původce platit, bylo by to jiné. Stojí to totiž mnoho času a peněz, které jsou naprosto zbytečně vynakládány.“ František Nováček je téhož názoru: „Ale z druhé strany je problém s tím, že občanská sdružení mají až moc práv. Vznikají někdy plánovitě za účelem získání peněz od podnikatele na principu 'když nám dáte, stáhneme'. Je to něco jako šikanózní žaloba, kte-

rá má jen za účel šikanovat někoho. Ale zase není možné považovat každé občanské sdružení za špatné. Ta opravdu zastupující názory veřejnosti zase dělají mnoho dobrého.“

Z výše psaného plyne, že existuje legislativní nedostatek na poli začlenění občanských iniciativ a na dobrém jménu „poctivých“ iniciativ parazitují ty „účelové“.

Komplexní pohled na problematiku elit má Petra Veselá svým tvrzením, které do značné míry zastupuje tvrzení ostatních: „Elita v České republice a asi i v ostatních zemích je, dle mého, dvojího druhu. Do první skupiny bych zařadila intelektuální elitu (včetně vrcholných manažerů a podnikatelů) a druhou skupinu bych označila za 'řádoby elitu'. Druhá skupina bývá více slyšet a vidět v médiích – často se jedná o umělce či politiky, kteří nemají na to se stát skutečnou (intelektuální) elitou. Ta intelektuální elita se lidmi zabývá, ta pseudo-elita spíše ne, respektive se jimi zabývá jen tehdy, pokud se jí to hodí pro jejich zájmy a jejich mediální obraz.“, čímž vyvstává rovina zájmu o veřejnost, kterou nakoukl také Osamu Okamura. Anna Ježková potvrzuje postřeh Jodla^{152/}, který uvádí, že pro správnou funkci elity je nezbytná názorová a personální výměna mezi elitou a její mateřskou základnou. Podle Anny Ježkové „opravdové elity vznikají právě za předpokladu komunikace s lidmi dole ...“. A také Vít Řezáč je názoru, že ti, kteří se nezajímají o zbytek společnosti, nemohou být elitou, stejně když rabují veřejné zdroje.

Osamu Okamura podporuje tento koncept: „Problémem je, když někteří lidé svého vzdělání zneužívají. Elity by současně neměly své výjimečné postavení pěstovat na úkor ostatních. Jedinec nemůže být dost dobře šťastný, když jsou všichni kolem nešťastní.“ Otázkou s jasnou odpovědí je, zda distribuční skupiny poslední jmenované uznávají ...

Lze dodat, že studovaná literatura tzv. teorie elit nezachycuje aspekt budoucí vize společnosti. Jan Sedlák doslova říká: „Elitou se stává ten, kdo vidí svět a je schopný formulovat vizi ... elita vidí svět a nezneužívá moc. Protože kdo zneužívá moc, tak nejedná v pravdě.“ A velmi podobný názor má také Dan Merta. „Elita přichází s vizí, tak rozumím elitě!“ Tento nedostatek registruje i vlastní literatura, konkrétně Miroslav Jodl^{153/}, který uvádí, že teoretici elitismu se příliš

Demolice severního traktu
budovy nádraží Praha
– Těšnov, zleva již prostor
zaplňuje těleso magistrály
Demolition of the north
building of the Prague
– Těšnov rail station, to the
left is the new motorway
under construction

Zdroj Source: <http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=22712>

zaměřují na pozitivistický popis elit a nezaměřují se na kvalitu moci.

Problematiku můžeme nahlížet také obráceně. Anna Ježková uvedla: „*Obecně vzato, systém územního plánování je odrazem společnosti, ale zároveň může hodnoty i vytvářet. Jinak stávající systém územního plánování v ČR je založen na vazbě k historickému kontextu a na liberálních hodnotách. V praxi systém, který funguje od devadesátých let, vypadá tak, že se územní plánování stalo způsobem, jak změnit území ve prospěch skupin, které z něj profitují. Je tedy spíše služka ekonomických zájmů, než že by vytvářelo morální hodnoty.*“ V podstatě se jedná o pohled, který nevidí v územním plánování pouhý

technokratický akt, který může být velmi jednoduše zneužitelný, ale vidí v něm i možný etický nástroj. Osamu Okamura dodává, že v **územním plánování v České republice se primárně otázky spravedlnosti neřeší a přitom je to jedno z nejdůležitějších témat.**

Anna Ježková je toho názoru, že územní plánování v ČR a zvláště v Praze posluhuje mocným. „*Není to systém otevřený všem. Zvláště v Praze z něj těžila ta část lidí, která takzvaně věděla jak na to.*“ Ale František Nováček je rezolutně proti myšlence, že by územní plánování bylo služkou mocných a stejně na věc nahlíží i Vít Řezáč, který uvedl, že dvacet let pracoval u developera jako architekt a tvrdit, že všude na úřadech jsou

developerům otevřené dveře, to že rozhodně neplatí.

Osamu Okamura souhlasí s tím, že význam abstraktních pojmů se dá zneužít: *Rozhodně platí, že tyto termíny se dají zneužít! Nebo zobchodovat. Developeři často zneužívají a manipulují obrazy, například využíváním montáží krásných a spokojených rodinek na obytných terasách uprostřed zeleně. Ale to je jednodušší příklad manipulace. Ono se spíše používá developersko-politické trio „štěstí, zdraví, bezpečí“. Tomu rozumí každý.*

Matěj Stropnický zastává názor, že proces územního plánování není nastaven tak, aby mocným posluhoval. **Ale jsou zde tlaky, aby to tak bylo, uvedl.** Tvrdí, že se tak často děje pod hlavičkou „aby se území mohlo rozvíjet“. „... Ale zakazuje se debatovat o tom, jak ho rozvíjet. Liberálně tržní prostředí znemožňuje hodnotové soudy. Finanční ano. To developer dovede posoudit, ale kvalita prostředí developera zajímá jen tehdy, když může stupňovat zisk.“

Postoj Benjamin Frágnera je, že „... koncentrace investic, to je obecně problém společnosti a říká se, že jedna z příčin současné krize je, že

investice, respektive výnosy se nevztahují k místu, k cíli. V případě investování do výstavby nabývá podobu developementu, který není spjatý s potřebou místa. Termín veřejný zájem je zde pak obtížně definovatelný. Zájem je na profesi developera, který prostřednictvím investice chce realizovat zisk. Veřejný zájem je pak zprostředkovaný skrze zájem developera, jehož přímým zájmem je zisk. A často se za tzv. veřejný zájem maskuje.“ Na vině je také pragmatické popření hlasu vlastního svědomí, jak říká Benjamin Frágner. *„Rozhodování je podle práva a pragmatické. Svědomí má smysl pro mě, ale institucionalizované rozhodnutí je vždy podle práva a ne dle svědomí. Neříkám, že je to dobře. Vítězí ten, kdo dokáže být právně nenapadnutelný, ale to je chyba. Což je také případ developerského stavění, které je především právně nenapadnutelné. Jako neetické zde vnímám působení některých projektantů, kteří vědomě vnášejí zvláště do vizualizací lež. Vědí, že veřejnost chce například zeleň, tak umístí do projektu zelenou střechu, ale vědí, že tam stejně nebude. Nebo vysadí pár stromů. Je to právně nenapadnutelné, ale neprofesionální.“*

NOTES POZNÁMKY

¹ Za morální subjekt považuji pro účel tohoto článku pouze jedince. Neuvažuji o morální subjektivitě skupin lidí, ač je některými ideologiemi proklamována. Lidská organizace může tvořit pouze rámec pro pohyb morálních subjektů, nemůže být subjektem.

² FAINSTEIN, Susan S. – FAINSTEIN, Norman: City planning and political values: An updated view. In: CAMPBELL, Scott – FAINSTEIN, S. Susan: Readings in planning theory. USA, Blackwell Publishers Inc. 1996, s. 265 – 287.

³ KRUMHOLZ, Norman – FORESTER, John: To be professionally effective, be politically articulate. In: STEIN, Jay M. (ed): Classic readings in urban planning. Mc Graw Hill. USA 1990, s. 456 – 468.

⁴ FORESTER, John: Planning in the face of power. USA, University of California Press 1989, 284 s.

⁵ Zákon č. 1/1993 Sb. Ústava České republiky.

⁶ Zákon č. 2/1993 Sb. Listina základních práv a svobod člověka.

⁷ ŠVEC, Štefan a kol.: Metodologie věd o výchově – kvantitativně scientické a kvalitativně humanitní přístupy v edukačním výzkumu. Brno, nakladatelství Paido 2009, s. 63 – 64.

⁸ Tamtéž, s. 53.

⁹ HENDL, Jan: Kvalitativní výzkum. Praha, Portál 2005, s. 50 – 53.

¹⁰ REICHEL, Jiří: Kapitoly metodologie sociálních výzkumů. Praha, Grada 2009, s. 41.

¹¹ HENDL, Jan, 2005 (v pozn. 9), s. 50 – 53.

¹² Na rozhovorech participovali následující respondenti: Ing. arch. Jan Sedlák – urbanista a pedagog na Fakul-

- tě architektury ČVUT, člen metropolitní ozvučné desky; Ing. arch. Jan Kasl – jednatel společnosti Best Development Prague, bývalý primátor hlavního města Prahy, člen metropolitní ozvučné desky; doc. Ing. arch. Miloš Florián, Ph.D. – architekt a vizionář, vede atelier FLOW na Fakultě architektury ČVUT; Ing. arch. Petra Veselá – referent koncepce rozvoje území, Odbor územního rozvoje městské části Praha 6; Anna Ježková – spolumajitelka společnosti Atkins and Langford Development, s.r.o.; JUDr. František Nováček – právník oddělení technické podpory, odboru územního plánu na Magistrátu hlavního města Prahy; Ing. arch. MgA. Osamu Okamura – odborný garant a koordinátor časopisu ERA21, programový ředitel konference reSITE a člen metropolitní ozvučné desky; Ing. arch. Vít Řezáč – urbanista a pedagog na Fakultě architektury ČVUT, Ústav prostorového plánování; PhDr. Matěj Stropnický – zástupce starostky Prahy 3, člen výboru občanského sdružení „Tady není developerovo“; Mgr. Dan Merta – ředitel Galerie Jaroslava Fragnera, člen metropolitní ozvučné desky; PhDr. Benjamin Fragner – ředitel Výzkumného centra průmyslového dědictví při ČVUT.
- 13 JANTZ, Ronald C.: Innovation in academic libraries: An analysis of university librarians' perspectives. *Library & Information Science Research* 3,42012, 1, s. 3 – 12.
- 14 VASILEIOU, Magdalini – ROWLEY, Jennifer – HARTLEY, Richard: The e-book management framework: The management of e-books in academic libraries and its challenges. *Library & Information Science Research* 34, 2012, 4, s. 281 – 291.
- 15 REICHL, Jiří, 2009 (v pozn. 10), s. 177.
- 16 ANZENBACHER, Arno: Úvod do etiky. Praha, Academia 2001, 292 s.
- 17 BERAN, Ondřej: Náš jazyk, můj svět. Praha, Nakladatelství Filozofia 2010, s. 120.
- 18 KOHÁK, Erazim: Svoboda, svědomí, soužití – kapitoly z mezilidské etiky. *Sociologické nakladatelství*, Praha 2004, s. 78.
- 19 AKVINSKÝ, Tomáš: Otázky o svědomí. Praha, Nakladatelství KRISTAL OP 2010, 230 s.
- 20 Tamtéž.
- 21 KOHÁK, Erazim, 2004 (v pozn. 18).
- 22 TÓTH, Rastislav: Elity v spoločnosti – pojednanie o jednotlivcov, masách a pokroku. Kolín, Nezávislé centrum pro studium politiky 2007, 106 s.
- 23 KLÍMA, Karel a kol.: Komentář k ústavě a listině 1. Díl. Plzeň, Nakladatelství Aleš Čeněk 2009, s. 57.
- 24 TÓTH, Rastislav, 2007 (v pozn. 22).
- 25 Zákon 183/2006 Sb. O územním plánování a stavebním řádu.
- 26 Zákon 500/2004 Sb. Správní řád.
- 27 KLÍMA, Karel a kol., 2009 (v pozn. 23), s. 56 – 62.
- 28 RYCHLÍK, Jan: Rozdělení Československa (1989 – 1992). In: BÁRTA, Miroslav – KOVÁŘ, Martin a kol.: Kolaps a regenerace cesty civilizací a kultur. Praha, Academia 2011, s. 527 – 555.
- 29 NIETZSCHE, Friedrich: Genealogie morálky – polemika. Praha, Aurora 2002, 148 s.
- 30 TÓTH, Rastislav, 2007 (v pozn. 22).
- 31 MÜLLER, Karel B. (ed.) – LABOUTKOVÁ, Šárka – VY-MĚTAL, Petr: Lobbing v moderních demokraciích. Praha, Grada Publishing 2010, s. 10.
- 32 Tamtéž.
- 33 TÓTH, Rastislav, 2007 (v pozn. 22).
- 34 MÜLLER, Karel B. (ed.), 2010 (v pozn. 31), s. 12.
- 35 TÓTH, Rastislav, 2007 (v pozn. 22).
- 36 JODL, Miroslav: Teorie elity a problém elity – příspěvek k dějinám a problematice politické sociologie. Praha, Victoria publishing 1994, 156 s.
- 37 TÓTH, Rastislav, 2007 (v pozn. 22).
- 38 MÜLLER, Karel B. (ed.), 2010 (v pozn. 31), s. 136.

- 39 OLSON, Mancur: *The logic of collective action*. Massachusetts, Harvard University Press 1971, 178 s.
- 40 Tamtéž.
- 41 TÓTH, Rastislav, 2007 (v pozn. 22).
- 42 OLSON, Mancur, 1971 (v pozn. 39).
- 43 MÜLLER, Karel B. (ed.), 2010 (v pozn. 31), s. 11.
- 44 JODL, Miroslav, 1994 (v pozn. 36), s. 63.
- 45 Tamtéž, s. 62.
- 46 ŠTIČKA, Michal a kol.: *Korupce a protikorupční politika ve veřejné správě*. Praha, Transparency international Česká republika 2008, s. 22 – 24.
- 47 Zákon 183/2006 Sb. O územním plánování a stavebním řádu.
- 48 Zákon č. 128/2000 Sb. O obcích.
- 49 Zákon 145/2002 Sb. Nález Ústavního soudu ze dne 12. března 2002.
- 50 HEALEY, Patsy: *Planning through debate: The communicative turn in planning theory*. In: CAMPBELL, Scott – FAINSTEIN, S. Susan: *Readings in Planning Theory*. USA, Blackwell Publishers Inc. 1996, s. 234 – 257.
- 51 Zákon č. 2/1993 Sb. Listina základních práv a svobod člověka.
- 52 JODL, Miroslav, 1994 (v pozn. 36), s. 63.
- 53 Tamtéž, s. 34.